

Van den Herd

Heemkundekring De Heerlijkheid Oirschot

Jaargang 30 | nr. 1 | februari 2023

www.deheerlijkheidoirschot.nl

Openstelling Erfgoedcentrum De Ravenpoort
Dekanijsstraat 10
5688 AR Oirschot

maandagavond van 18.30-21.00 uur

In de vakantie maanden juli en augustus is het Erfgoedcentrum alleen op afspraak geopend.

Meer informatie over onze Heemkundekring, Oirschotlogie en de Canon kunt u vinden via de links:

- <http://www.deheerlijkheidoirschot.nl>
- <http://www.oirschotlogie.nl>
- <http://www.canonvanoirschot.nl>

Kopij voor de volgende uitgave kunt u tot 01 mei 2023 aanleveren.

De redactie kan de historische juistheid van de inhoud van de artikelen niet in alle gevallen controleren; eventuele onjuistheden zijn voor rekening van de auteur. De redactie behoudt zich het recht voor ingezonden bijdragen te redigeren, in te korten of niet te plaatsen.

Van den Herd

Heemkundekring De Heerlijkheid Oirschot

Jaargang 30 | nr. 1 | februari 2023

www.deheerlijkheidoirschot.nl

COLOFON

Redactie:

Maria van Deutekom

Noyenstraat 12

tel. 06 33802883

m.van.deutekom@kpnplanet.nl

Arthur de Vries

den Heuvel 8

tel. 06 21532274

a.devries@heerbeeck.nl

Anneke Hoeijmans

Heistraat 26

tel. 06 15374193

anneke.hoeijmans@outlook.com

Overname van artikelen is toegestaan met bronvermelding.

ISSN 1387 - 2060

INHOUD

Verhalen gezocht

Redactie 04

Inventariseren en conserveren van het erfgoed van de stoelen- en/of meubelindustrie van Oirschot (Aflevering 1)

Han Smits 06

Kadaster 1832

Henk van Hout 11

Ds. Jan Scharp bezoekt Oirschot in 1809

Dr. Cees Huisman 16

Eigen aardigheidje

Clari van Esch 26

In de schaduw van meester Feij Francois Perebooms, Chirurgijn in Oirschot

Anton Neggers 27

Verhalen gezocht

Wat de redactie van “Van den Herd” graag ziet is afwisseling. Serieuze artikelen over de geschiedenis van Oirschot, gebaseerd op onderzoek en archiefbezoek, worden niet alleen gretig gelezen, maar zijn ook belangrijk voor de geschiedschrijving van ons dorp. Elke keer weer voegen we toe aan onze kennis over Oirschot en de artikelen vormen op zich weer een bron voor toekomstig onderzoek.

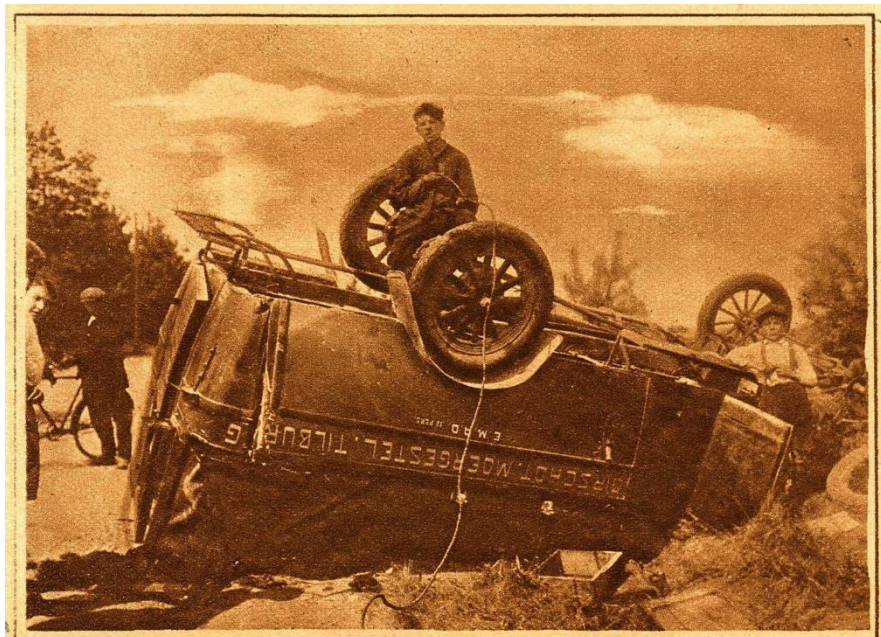
We weten dat veel lezers naast artikelen van deze aard ook geïnteresseerd zijn in ‘verhalen van vroeger’. Denk aan de herinneringen die Theo van de Loo schreef voor “Van den Herd”. Een merkwaardig voorval in de familie, een gebeurtenis in het dorp die iedereen vergeten lijkt: het is allemaal de moeite waard om vast te leggen. Want wat wij ‘recente geschiedenis’ noemen, is vaak minder goed beschreven dan het verleden van verder terug.

Wij zoeken schrijvers voor beide soorten artikelen en voor een mix van beide. “Maar ik ben geen schrijver...” zult u misschien zeggen. Daar kunnen we het volgende op antwoorden: we zijn niet op zoek naar Literatuur met een hoofdletter L en we zoeken geen Schrijvers met een hoofdletter S. Wij van de redactie kunnen helpen bij de uiteindelijke taalkundige vormgeving, maar we hebben u nodig voor de inhoud.

Soms is een verhaal op zich al gemakkelijk genoeg, maar soms moeten de feiten gecontroleerd worden. Neem van ons aan: onderzoek doen op zich is al leuk. We hebben in de heemkamer een uitgebreide bibliotheek en een prima toegankelijk archief: er is een schat aan informatie beschikbaar voor wie van u maar wil. Voor verder onderzoek zijn er de archieven van het BHIC in 's-Hertogenbosch en het RHCE in Eindhoven. Daarnaast is er veel beschikbaar via internet, o.a. www.delpher.nl

Dus klim in de pen of neem contact met ons op. Wij helpen u graag op weg. Maar dan iets veiliger dan in deze foto...

Redactie

Verleden week kantelde een autobus op den weg Tilburg-Oirschot, met het gevolg, dat vele passagiers gekwetst werden. Als men ziet, hoe het voertuig terecht is gekomen, verwondert men zich nog, dat de ramp niet ernstiger was.

Foto met dank aan Rinus van Geffen

Foto: een gebeurtenis uit het verleden. Wie weet er meer van? Misschien u wel...

Inventariseren en conserveren van het erfgoed van de stoelen- en/of meubelindustrie van Oirschot (Aflevering 1)

Het Kapittel van Oirschot heeft reeds in 2018 een begin gemaakt met het opsporen van documenten, beeldmateriaal en objecten die te maken hebben met het roemruchte verleden van Oirschot op het gebied van de meubelfabricage. Daarin werd al snel samengewerkt met heemkundekring ‘De Heerlijkheid Oirschot’.

Al geruime tijd bestond ook de Stichting de Grote Stoel, waarin de ex-directeuren van de inmiddels verdwenen meubelfabrieken waren verenigd. Onlangs hebben die directeuren hun archief en hun unieke objecten (waaronder meubels) overgedragen aan het Kapittel van Oirschot (de objecten) en Heemkundevereniging de Heerlijkheid Oirschot (documenten en beeldmateriaal). Op het moment dat het archiefmateriaal beschikbaar komt, dient het te worden geïnventariseerd en geordend alvorens het wordt ondergebracht in het archief van de Heemkundekring en het zal dan dus beschikbaar zal zijn voor alle mensen die in die geschiedenis zijn geïnteresseerd.

Bij die inventarisatie liepen we al snel aan tegen een aantal bijzondere zaken, die “onthullend” zijn over de geschiedenis van de meubelindustrie. En voordat dit materiaal letterlijk de archiefdoos in gaat, willen we er een paar zaken uit lichten en daar de komende tijd periodiek over publiceren.

Deze keer een publicatie over de twee mannen uit Oirschot die rond 1850 naar Amerika gingen om daar kennis te nemen van de meubelindustrie aldaar of er hun geld te gaan verdienen.

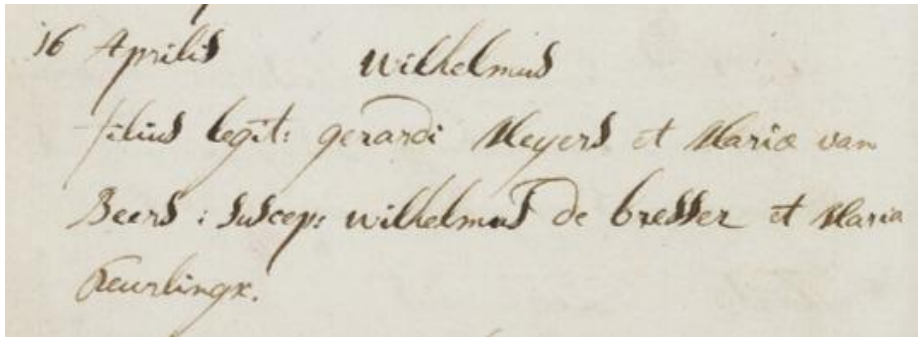
Wilhelmus Meijers en Cornelis Teurlincx

We hebben allemaal het verhaal gehoord over de twee mannen uit Oirschot die naar Amerika gingen en zich daar bezig gingen houden

met het meubelvak. Cornelis Teurlincx en Willem Meijers. En die terugkwamen met een nieuw ontwerp stoel, de “Amerikaansche Stoel”. Een belangrijk geschiedkundig feit, waarmee de stoelenindustrie een aanvang nam in Oirschot. Maar de ware toedracht ligt iets anders en maakt het nog interessanter, zo blijkt uit het archiefmateriaal dat we van Just Nuijens, voormalig directeur van Teurlincx & Meijers, kregen. We beginnen met Willem Meijers.

Willem Meijers (1809 – 1880)

Hij werd geboren in 1809 in Oirschot.

Hij was de zoon van zoon van Gerardus Meijers (geboren in Tilburg 1777 en overleden in Oirschot 1821), en Maria Theodorus van Beers (geboren in Oirschot, gehuwd 5 jan 1805). Het beroep van vader was verwer (huisschilder). In 1821 (hij is dan 12 jaar) waren zijn beide ouders overleden. In de burgerlijke stand van 1820 staat Willem vermeld als spoelenmaker. Hij woont bij zijn tante Maria Teurlincx en oom Willem van Beers.

In de burgerlijke stand van 1830 staat hij vermeld als schietspoelmaker. Een schietspoel is een Engelse uitvinding en dat duidt er op dat er wevers in Oirschot waren die kennelijk een geavanceerde weefmachine gebruikten.

In de burgerlijke stand van 1840 staat Willem vermeld als timmerman. Hier staat ook zijn broer Hendrik vermeld (4 jaar jonger) en zijn beroep was ook timmerman. En ze wonen bij hun tante Maria van Beers Teurlincx, dan 78 jaar oud. Op 20 juni 1841 trouwt Willem met de buurvrouw, Hendrika Wouters, weduwe van Daniel van de Sande (winkelierster). Daniel en Hendrika waren gehuwd op 5 juni 1836 en kregen twee kinderen: Nicolaus en Mechelina. Op 6 oktober 1845 krijgen Willem en Hendrika een zoon, Daniel.

In 1848 vertrok hij naar Amerika met zijn gezin. De stelling dat Cornelis Teurlincx toen met hem meereisde, zoals Frans Voermans in "Oog op Oirschot" stelt, lijkt onzeker. Het zou ook kunnen dat Cornelis in 1851 vertrok, omdat toen ook zijn broer Peter (verwer) naar Amerika ging. Zie verderop in dit artikel.

Op 6 juni 1849 ontvangt Willem van Peter de Coster een akte die van doen heeft met een onroerend goed transactie. Op 5 mei 1852 doet hij een verzoek tot naturalisatie. In 1854 vraagt Willem officieel om als wettelijk voogd op te mogen treden over zijn twee stiefkinderen, Nicolaus (17 jaar) en Mechelina (16 jaar, later gehuwd met Martin Fuchs). Op 4 oktober 1856 wordt hij officieel Amerikaans Staatsburger.

In 1857 verschijnt zijn naam in een "directory" van de Advertising Gazetteer of Detroit and Wayne County, Michigan. Daar staat hij geregistreerd als een 'carver and chair manufacturer' (houtsnijder en stoelfabrikant). Op 9 april 1862 sluit Willem een overeenkomst met Wiliam Danz uit Detroit om een stenen gebouw op te richten op twee percelen op Cass Farm in Detroit, waarbij de stenen scheidingsmuur die 6 inches op elk perceel staat en dus over dat stukje onderdeel is van het eigendom van beide partijen individueel.

In 1860 verschijnt hij in het bevolkingsregister als eigenaar van een chair shop (stoelenwinkel). Daarbij staat zijn oudste stiefzoon Nicholas van 23 jaar vermeld als stoelenmaker en zijn eigen zoon Daniel van 15 jaar als leerling stoelenmaker. In 1880 sterft Willem in Detroit. Hij blijkt conform de papieren in Amerika nog twee dochters te hebben gekregen: Mary Ann, gehuwd met Emmanuel Aerts, en Franziska, gehuwd met Bernhard Youngblood. Dus waarschijnlijk ook twee Nederlandse schoonzonen van origine. Nicolaus en Daniel lijken ongehuwd te zijn in 1880.

Cornelis Teurlincx (1804 – 1881)

Cornelis was de kleinzoon van Cornelis Teurlincx (1722), die wielmaker was maar ook stoelen maakte en repareerde. Hij bouwde het huis Rijksluisstraat 52. Zijn zoon Henricus (1752 – 1832) was houtdraaier maar ook winkelier. Na zijn dood hield Cornelis met zijn moeder Catharina Smetsers (1770 – 1837) de handel gaande. Blijkbaar begon na de dood van zijn vader en moeder het idee post te vatten om naar Amerika te gaan.

Een jaartal waarin Cornelis exact naar Amerika vertrok, staat niet geregistreerd. In de registratie van 1850 wordt hij niet meer vermeld als inwonend bij zijn zwager. In de registratie van 1850 staat wel dat Peter Teurlincx (verwer)(1809 – 1874) in 1851 vertrok naar Amerika.

Op verzoek van Frans Voermans heeft een bureau in Amerika onderzoek gedaan naar Cornelis en Willem. Maar in tegenstelling tot Willem heeft Cornelis niet zoveel sporen nagelaten. Het enige was een volmacht van hem in 1858 aan de bisschop van Detroit voor een hypotheek. Hij lijkt in elk geval financieel geen succes gehad te hebben. Familie uit de Beerzen hadden geld (f 800) geleend van de gemeente OWM Beers zodat hij weer naar Oirschot terug kon reizen.

In 1860 zijn Cornelis en Peter weer geregistreerd als inwonend bij hun zwager Hendrik Meijers. Cornelis Teurlinx begon in 1860 samen met Hendricus Meijers (zijn zwager en de broer van Willem) (1813 - 1875) de stoelenfabriek Teurlinx & Meijers.

Han Smits, 4 januari 2023

Bestuurslid van Heemkundekring de Heerlijkheid Oirschot

Voorzitter van het Kapittel van Oirschot

Kadaster 1832

We weten allemaal dat het kadaster een register met onroerende goederen en daarop gevestigde rechten is en daarnaast ook gebruikt wordt om de dienst, die belast is met het beheer van dit register, aan te duiden. Weten we echter ook dat het kadaster al op 1 januari 1832 werd ingevoerd?

Pogingen om tot een consistente en betrouwbare registratie van onroerend goed te komen waren aan het einde van de achttiende en het begin van de negentiende eeuw allemaal mislukt. Oirschot werd tussen december 1791 en september 1792 in kaart gebracht. De landmeter werkte herdgang voor herdgang af en noteerde wie de eigenaar van een perceel was, de benaming van het perceel, hoe het gebruikt werd en wat de oppervlakte in lopensen en/of roeden was. Zes lopensen of 300 roeden is bij benadering 1 hectare. In lijn met het Franse ideaal werd in 1810 en 1811 het Nederlandse grondgebied in kaart gebracht. Ook deze poging mislukte omdat het niet voldeed aan het Franse model en omdat de uitvoering niet volledig was. Door de invoering van het Burgerlijk Wetboek in 1825, met daarin de samenhang van grondboekhouding en hypothecaire boekhouding, kwam in de uitvoering van de kadastrering een versnelling. In 1832 was heel Nederland opgemeten en waren de nodige bijzonderheden van de percelen: eigenaar, oppervlakte, gebruik enz., in de Oorspronkelijk Aanwijzende Tafel (OAT) vastgelegd. Daarnaast waren de opgemeten percelen in kadasterkaarten (minuutplans) ingetekend. Deze zijn bij het BHIC (<https://www.bhic.nl>) in te zien.

Oirschot werd verdeeld in zeven secties; A en G voornamelijk Spoor- donk, B Hedel en een klein deel Spoor- donk, C en D Notel en Straten, E Heide, F het centrum. Voortaan ging men percelen identificeren met de zogenaamde kadastrale aanduiding. Deze bestaat ook nu nog uit de kadastrale gemeente, de letter van de sectie en een perceel- nummer. Daarmee hadden alle percelen een unieke identificatie- code gekregen. Om de locatie van een perceel te weten moest men

voortaan de kadastrale kaarten raadplegen. Vóór de invoering van het kadaster identificeerde men percelen met hun naam en de ligging door de eigenaars van naburige percelen te vermelden. Een Oirschotse erfdeling uit 1792 vermeldt onder meer;

‘... Eerstelijck Een huys, brouwerije, hof en aangelegen erven, ‘t Haverland, in het aangelag, in het Laaren Eijnd, en de hooge en laage wey, alle aan den anderen gelegen, onder den Notel, aan d’een zijde de kinderen Hendrick van Someren, Dielis Goorden Coppens, Johanna weduwe Adriaan van der Vleuten en Anneken Smetsers, d’ander zijde Johanna weduwe Rogier Vlemminx, Jan van Berendonck en andere, d’een eijnde de weyde en acker den Roskam te deel gevallen aan de kinderen Hendrick van Someren, en andere, d’ander eijnde voor aan de gemeente, groot omtrent ontrent 19 loopen 30 roeden. Los en vrij uijtgenomen sLands, vrijheijts en gemeyne lasten met de weegen van Regt en daerenboven op den last van uijt het huys, hof en aangelagh jaarlycx te vergelden Ene gulden tien stuijvers aan den Armen van Straaten en Notel alhier ...’

In 1817 vinden we een vervolg op deze erfdeling en deze luidt dan als volgt;

‘... Een huis met hof en aangelag, mitsgaders het gebouw, geschikt voor de brouwerij, met uitzondering van de brouwketels, kuipen, vaaten, en alle verdere materialen tot de brouwerij gehorende, gequoteert No. 454, groot omtrent twintig lopens of zo groot en klein het zelve onder den haartgang van den Notel gemeente van Oirschot gelegen is, aan d’eene zyde Johannes van der Vleuten, d’andere zyde de condivident, het een einde Nicolaas van Kuyk, het ander einde de gemeente, jaarlijks belast met eene gulden vijftig cents aan den Arme van Straten en Notel.’

Als we de transacties op deze verkrijging verder volgen dan zien we in 1838, het kadaster is dan inmiddels ingevoerd de volgende omschrijving;

‘... een huis, schuur, bierbrouwerij met erf, hof en aangelag, kad. D 1376 t/m 1387, groot 4.95.81 ha.’

Je moet al vrij aardig op de hoogte zijn van de lokale situatie om het huis en brouwerij uit de eerste twee akten te kunnen situeren. Hooguit de vermelding ‘onder den Notel’ zou nu nog een indicatie kunnen zijn. Daar komt nog bij, en dat zien we al in de tweede akte, dat de

omstandigheden rondom de oorspronkelijke locatie zijn gewijzigd. In de akte van 1838 hebben de onderhavige percelen een unieke identificatie gekregen. Om daarvan de locatie te achterhalen moeten we weliswaar de kadastrale kaarten (minuutplannen) nog raadplegen (zie afbeelding). Als we naar de OAT's met betrekking tot deze transactie kijken, dan zien we onder meer het volgende: van de 12 betrokken kavels waren er 3 in gebruik als bouwland met een oppervlakte van 2.82.80 ha, 5 als weiland met een oppervlakte van 1.71.20 ha, D 1380 was een waterkolk van 241 m², D 1385 was een tuin van

2060 m², de bierbrouwerij met erf werd geregistreerd onder D 1386 en was 140 m² groot en D 1387 was een huis, schuur en erf met een oppervlakte van 1740 m². De rekenaars onder de lezers zien onmiddellijk dat er tussen 1817 en 1838 percelen grond zijn verworven. Van ruim 3,3 hectaren gaat het bezit naar bijna 5 hectaren.

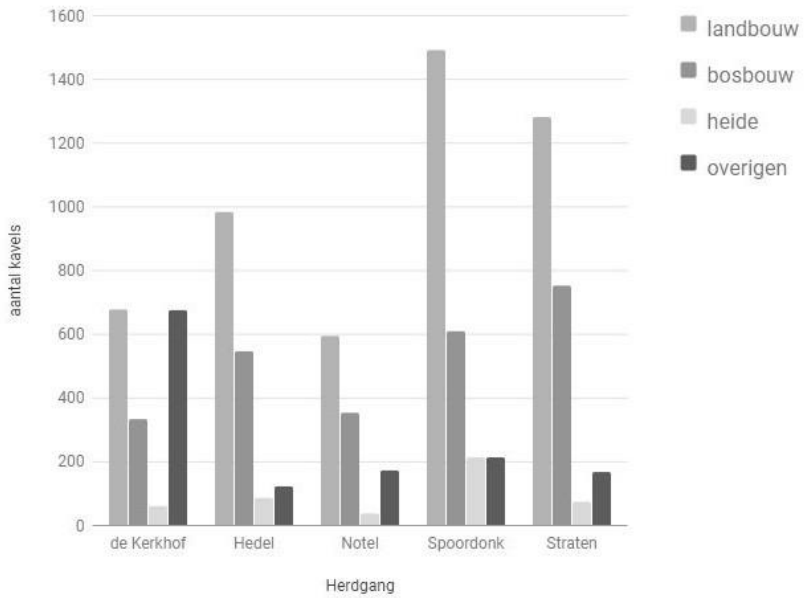
Het gebruik van veldnamen is door de invoering van het kadaster en de realisatie van de ruilverkaveling na de Tweede Wereldoorlog in onbruik geraakt. Ook de eeuwenoude indeling in herdgangen wordt niet meer in officiële documenten gebruikt. De oude benamingen van de herdgangen leven in veel gevallen nog als de dag van toen, maar vraag niet waar precies de grens ligt.

Ik heb aan de hand van de Oorspronkelijk Aanwijzende Tafel een poging gewaagd om tot een reconstructie van de oorspronkelijke herdgangen te komen. In onderstaande grafiek zie je het aantal kavels per herdgang en het gebruik daarvan.

Oirschot was in 1832 5710 ha groot en bestond uit 9564 kavels. Globaal het huidige militaire oefenterrein was 1373 ha groot en bestond slechts uit 66 kavels. Van het totale Oirschotse grondgebied was 39% van de gemeente. Halen we daar het oefenterrein van af dan blijft nog 21% van de gemeente (910 ha) over. Daarvan was de exploitatie van 151 ha uitbesteed aan particulieren. Zij hadden het zogenaamde voorpootrecht, dat rond 1400 door de hertog van Brabant werd ingevoerd om bosbouw te stimuleren.

Henk van Hout

Aantal kavels per gebruik

Ds. Jan Scharp bezoekt Oirschot in 1809

Portret van Ds. Jan Scharp (fragment van schilderij van Jan Willem Caspari)

Het 'speelreisje' van Jan Scharp

Het is zaterdagavond 24 juni 1809, wanneer Ds. Jan Scharp (1756-1828) met zijn vrouw, dochter en nichtje een bezoek brengt aan Oirschot. Zij zijn nu ongeveer twee weken onderweg op hun reis naar Kaldenkirchen, waar zij het nichtje van mevrouw Scharp zullen afleveren bij haar ouders.

De reis, die drie maanden zou duren, was in Rotterdam begonnen, waar Jan Scharp al vele jaren predikant was, met een onderbreking van 1796 tot 1800. Het plan om een 'speelreisje', zoals hij zijn tocht noemde, te gaan ondernemen was geopperd door de (tweede) echtgenote van Ds. Scharp. Zij had gemerkt, dat haar man toe was aan enige ontspanning en rust – zijn gezondheid liet bovendien ook veel te wensen over. Door dit reisje te ondernemen kon in één moeite door het aangename met het nuttige worden verenigd. Scharp had zich zonder veel aarzelen gewonnen gegeven aan dit idee van 'het uitvoerend bewind', zoals hij zijn echtgenote in dit verband noemde. In hoofdlijnen hadden zij samen de route uitgestippeld. Die zou gaan via Den Haag, waar Scharp geboren was, dan langs Leiden, waar hij gestudeerd had. Vervolgens zouden zij via Haarlem naar Amsterdam reizen, waar zijn zoon woonde en waar allerlei 'schoons' te zien was en bezocht kon worden. Vandaar zou de tocht over de Vecht naar Utrecht gaan, waar zij een kort verblijf gepland hadden, want de reis zou via Tiel en Oss richting Den Bosch vervolgd worden, waar zij dan wat langer zouden verblijven. Vanuit Den Bosch ondernam het gezelschap een 'springtochtje' naar Oirschot, waar enige bezoekjes bij familie en vrienden konden worden gebracht en waar ook het mooie centrum van deze plaats kon worden bezichtigd.

Vanuit Den Bosch zou de reis daarna verder gaan naar Maastricht – door het huidige België – om daarna door te reizen naar Luik en Spa. Vandaar zou het gezelschap zich naar Aken begeven om de reis in noordelijke richting voort te zetten naar Kaldenkirchen, het eigenlijke doel van de onderneming. Daar zouden zij bijna twee weken bij familie blijven 'hangen', waarna de terugtocht zou worden ingezet.

Die ging over Kleef, Kranenburg, Nijmegen en Gorkum om vandaar weer naar de thuisbasis Rotterdam terug te keren.

Vanuit verschillende plaatsen deden zij telkens ook uitstapjes, bijv. vanuit Maastricht naar Tongeren, vanuit Aken naar Stolberg en vanuit Kaldenkirchen naar Venlo. Al deze uitstapjes meegerekend hebben zij totaal ca. 1200 km gereisd, grotendeels met (gehuurd) rijtuig 'met chauffeur', meestal getrokken door 3 of 4 paarden. Soms werd de reis per schip, trekschuit of zeilboot, gedaan, zoals van Amsterdam naar Utrecht over de Vecht en van Nijmegen naar Gorkum over de Waal.

Voor wie zijn reis op de voet wil volgen – d.w.z. per fiets – die vindt achterin mijn boek een uitgestippelde fietsroute, die met behulp van het fietsknooppunten netwerk is samengesteld. De gehele reis is in 16 etappes verdeeld en de lengte van de dagtochtjes variëren van

40 tot 90 km. In mijn boek zijn kaartjes met knooppunten toegevoegd, zodat meteen gezien kan worden waar de tocht begint en waarheen gereden kan worden.

Het startpunt is in Rotterdam, om precies te zijn in de *Dominee Jan Scharpstraat*, vlak bij de Grote Markthal.

Maar voordat wij nu met Ds. Scharp oplopen door Oirschot zal ik eerst enige bijzonderheden van deze kleurrijke figuur vertellen.

Wie was Ds. Jan Scharp (1756-1828)?

Jan Scharp was in zijn tijd een geliefd en spraakmakend predikant. Hij was als dominee begonnen in Sint Annaland, waarna Axel en Noordwijk volgden om daarna voortaan het grootste deel van zijn leven in Rotterdam te wonen en te werken. Hij was een overtuigd orangist en dat bracht hem in 1796, het tweede jaar van de Bataafse Republiek, in moeilijkheden. Ook van hem werd een loyaliteits-eesd verwacht, die hij echter weigerde af te leggen. Hij was van mening, dat de overheden niet het recht hadden dat van hem als Evangeliedienaar te eisen. Hij was in dienst van de kerk, niet van de overheid, zo was kort en bondig zijn argument. Dit ferme standpunt betekende evenwel voor hem, dat hij zijn ambt als predikant moest neerleggen. Tot groot verdriet van zijn Rotterdamse gemeente. Na enige tijd kon hij predikant worden in Loga (Oost-Friesland) in Duitsland, waar veel Oranje-aanhangers een veilig en gerust heenkomen hadden gevonden. In die jaren (1796-1800) promoveerde hij ook nog tot doctor in de theologie op een dissertatie, die handelde over zijn bezwaren tegen al te grote invloed van het Verlichtingsdenken op theologie en geloof.

Maar al in 1800 kon hij weer terugkeren in Rotterdam en tot grote vreugde van zijn gemeente zijn werk als predikant daar weer hervatten.

Scharp was een groot liefhebber van de dichtkunst en ook zijn eigen dichtader liet hij van tijd tot tijd rijkelijk vloeien. Hij was daarom ook lid geworden van verschillende literaire genootschappen, waarvan

in dit verband de belangrijkste *Verscheidenheid en Overeenstemming* in Rotterdam was. Van dit gezelschap was Jan Scharp, toen hij zijn reis in 1809 ondernam, voorzitter. Tijdens de laatste vergadering vóór de zomervakantie had hij zijn reisplannen ontvouwd en de aanwezigen hadden er op aangedrongen, dat hij bij terugkomst de vrienden van het genootschap zou informeren over zijn belevenissen onderweg. Aan die wens heeft Jan Scharp in ruime mate voldaan: in achttien voordrachten, die om de twee weken werden gehouden, heeft hij van september 1809 tot en met juni 1810 uitvoerig verslag gedaan van zijn 'speelreisje'.

Het verslag van zijn 'speelreisje'

In het Rotterdams Stadsarchief bevindt zich het manuscript hiervan, in twee dikke delen ingebonden, ruim 400 pagina's lang¹. Scharp zat meestal niet om een woordje verlegen en het lezen van zijn hele verhaal vergt wel enige 'Ausdauer'. Toch is het bijzonder interessante en onderhoudende lektuur, maar vaak zijn de te lange historische uitweidingen irritant en vertragen die de voortgang van de reis. Voor zijn eerste gehoor lag dat ongetwijfeld anders, omdat lang niet iedereen over voldoende (historische) kennis en literatuur beschikte en voor velen was het ondernemen van een plezierreisje sowieso een onbetaalbare luxe. Voor ons ligt dat totaal anders en vaak is één druk op de knop al voldoende om overladen te worden met Wikipedia-achtige kennis en informatie over steden en gebieden 'all over the world'.

Toen ik het plan opvatte om deze achttien voordrachten te publiceren stond voor mij vast, dat ik veel historische en encyclopedische feiten(kennis) zoveel mogelijk achterwege moest laten om het ook voor de 21-eeuwse lezer interessant genoeg te laten zijn. Alle voor ons niet-relevante ballast heb ik gelaten voor wat het was en in hoofdlijnen heb ik zijn voordrachten opnieuw verwoord zonder dat het eigenlijke reisverhaal werd opgehouden en de soms droge humor van Scharp verloren ging. Dat is in ieder geval mijn bedoeling geweest en ik hoop, dat ik daar in geslaagd ben².

Scharp ondernam zijn reis in een tijd, waarin koning Lodewijk Napoleon de dienst uitmaakte in ons land. Zijn ‘grote broer’ Napoleon Bonaparte had zijn macht over grote delen van Europa gevestigd en beschouwde zich sinds 1804 als de enige echte keizer van Europa. Nederland werd een vazalstaat van Frankrijk onder leiding van Lodewijk Napoleon, die overigens zijn best deed om er het beste van te maken. Hij had weliswaar ook megalomane trekjes, maar anderzijds had hij het hart op de goede plaats en zocht hij zoveel mogelijk het welzijn van de inwoners van ons land te bevorderen. Bekend zijn zijn meeleven met de slachtoffers van de buskruitramp in Leiden in 1807 en zijn aandoenlijke pogingen om de Nederlandse taal te leren spreken. Eén van zijn leraren overigens was de Waalse predikant Pierre Chevallier, over wie ik begin 2023 een biografie heb gepubliceerd³.

Een ‘springtochtje’ naar Oirschot

Op zaterdagochtend 24 januari 1809 zat men in het logement ‘De Gouden Leeuw’ in Den Bosch al om vijf uur aan het ontbijt en om half zeven vertrok men in een overdekte wagen, bespannen met vier paarden, naar Oirschot. Zij reden over een *superbe* steenweg en kwamen langs het fort ‘Isabelle’ (genoemd naar de dochter van Filips II). Over de niet al te dorre heide kwam men aan in Vught.

De aanblik en behuizing van dit dorp viel het gezelschap niet tegen. Daarna kwamen zij – na het passeren van een barrière - in het kwartier van Oisterwijk op het grondgebied van Boxtel. Hier reed men over een dorre, eentonige en onaangename heide met de *jammerlijkste* hutten en ellendigste armoede. Soms passeerden zij kleine stukjes weiland, maar het vee dat erop graasde was even mager en schraal als de grond zelf.

Na door Boxtel gereden te zijn vervolgden zij de straatweg, maar omdat de voerman de juiste weg naar Oirschot niet wist kwamen zij eindelijk via een moeilijk begaanbare zandweg om half tien in Oirschot aan.

De broer van de overleden man van de tweede echtgenote van Ds. Scharp (*haar schoonbroeder* Ds. A. L. van Durselen)⁴ was daar predikant geweest en zij bezochten zijn echtgenote, die weduwe was. De Grote Kerk was echter inmiddels (weer) in het bezit van de rooms-katholieken gekomen.

Het was de politiek van Lodewijk Napoleon om de hoofdkerk van een stad of dorp toe te wijzen aan de meerderheid van de gelovigen. In dit geval – zoals in de meeste plaatsen in Limburg en Noord-Brabant – waren dat de rooms-katholieken. Toen deze gebieden nog onder het gezag van de Staten-Generaal hadden gestaan – zij werden toen ook de Generaliteitslanden genoemd – werd de openbare uitoefening van de rooms-katholieke godsdienst niet toegestaan en werden de hoofdkerken in handen gesteld van de gereformeerde protestanten. Die vormden getalsmatig echter altijd een minderheid in deze gebieden en het is begrijpelijk, dat deze gang van zaken, die bijna twee eeuwen geduurd had, door de katholieken als onrechtvaardig en vernederend was ervaren en het wederzijdse begrip voor elkaar niet echt had bevorderd. Nu de monumentale dorpskerk dus (weer) in handen van de katholieken was gekomen was dat weliswaar voor de protestantse minderheid een bittere pil, maar voor de katholieken een vervulling van een lang gekoesterde droom en een gerechtvaardigde wens.

Het was juist St. Jansdag en de ‘toeristen’ hoorden het orgel in de kerk spelen en zij gingen dus naar binnen: een groot gebouw, *dat voor vele Hollandse stadskerken niet behoeft te wijken*. De *opschik* was nog niet voltooid, men was nog bezig te bouwen aan het hoge altaar. Over het algemeen was de kerk mooi gedecoreerd en ook de preekstoel stond er fraai bij en daarom stak *een ouwerwets, prachtig opgetooid, lomp en lelijk popje, dat Maria moest verbeelden en op een soort van tafelkastje in het middenvak der kerk stond, daarbij bespottelijk af*.

De verering van Maria had hier, zo wist Scharp te vertellen, haar oorsprong bij een heilige bron, waarheen men nog steeds bedevaarten

ondernam, waar *onze Lieve Vrouwe onder de heilige eik*, een miraculeus beeld had, maar dat nu verdwenen was.

Op het orgel – voorheen door de gereformeerden gebouwd - werd een zeer goed *konstmuziek* ten gehore gebracht. De kerk zat stampvol met mensen en toen men – ‘naar de Meijerse tolerantie’, aldus Scharp – de vreemdelingen zag binnenkomen, keek men hen zo *lelijk en vies* aan, dat de dames er geen minuut langer meer wilden verblijven.

Uit deze beschrijving van de situatie in en om de kerk blijkt wel, hoe gevoelig deze kwestie lag en hoe weinig vriendelijk en tolerant men elkaar bejegende.

Zij brachten de rest van de morgen door bij mevrouw Phaff (een bekende van mevrouw Scharp) en gingen het dorp verder bezichtigen: een aantal fraaie huizen, bewoond door ‘fatsoenlijke lieden’, met wie goed te praten viel, een ruime marktplaats en een mooi raadhuis. Ook konden zij in de omgeving een aangename rondwandeling maken.

Zij brachten vervolgens een bezoek aan de gereformeerde predikant, die een *excellente* pastorie bewoonde en zij gingen ook ‘zijn’ kerk bezichtigen, eigenlijk een grote kapel, oorspronkelijk aan Maria gewijd, die nu was bestemd voor de protestantse eredienst. De kerk had een *hooggespitst* torentje, maar zonder luidklok of uurwijzer. Scharp stelde voor in plaats daarvan een bord aan te brengen met als opschrift: *De wijze weet zijnen tijd*.

Toen zij binnenkwamen werd juist het orgel bespeeld door de zoon van de Franse schoolmeester. De kleine koorruimte diende ook als begraafplaats: de (schoon)broer van mevrouw Scharp lag hier begraven en ook de echtgenoot van mevrouw Phaff. Beiden wilden die plek graag bezoeken en plengden er hun tranen.

Rond vijf uur vertrokken zij naar Bijsterveld.

Ons doelwit was de, bij mijn huisvrouw bekende, douairière en familie van de overleden grijze jonkheer (Lodewijk) Jan Baptist Sweerts de Landas, een visite van rouwbeklag te brengen. De brave grijsaard, algemeen bemind bij zijn opgezetenen, beroemd door zijn deugden en bekend door de zeldzame landfeesten, door hem aan de oude lieden zijner Heerlijkheid gegeven, was zeer kort geleden gestorven. In de Grote Kerk van Oorschot was een prachtige familietombe.

Omdat de kerk van Oirschot nu in handen was van de katholieken had men de familie verplicht die graftombe onder de grond te laten zinken en werd het de familie van de overledene niet toegestaan om een ligplaats te verkrijgen in gewijde grond. En, zo vervolgt Ds. Scharp zijn relaas, *o schande voor onze tijden!* de heer Sweerts moest daarom in stilte worden bijgezet in de kerk van Den Bosch,

maar ook daar is zijn rust en gebeente niet in veilige zekerheid, zolang de uitspraak van de koning (Lodewijk Napoleon) over de kerkwist daar nog niets beslist heeft.

De Scharpen brachten een condoleancebezoek aan de familie: het onderhoud was gul, maar door de omstandigheden somber en aandoenlijk, zo vatte hij het karakter van deze visite samen.

Via een andere weg – over binnenpaden, door hekken en over boerenplaatsen en door de bossen – keerden zij terug naar Boxtel en omdat de *jongedames* al weer honger hadden nuttigden zij daar een ovenvers brood met zeer goede boter en komijnzaad, wat slechts vier Hollands stuivers kostte.

Over dezelfde weg als 's morgens kwamen zij langs Vught weer in Den Bosch aan: het was half 9 in de avond. Voldaan over het 'springtochtje' naar Oirschot en na een goed souper en een aangename nachtrust ontwaakten zij bijtijds op zondagmorgen 25 juni.

Zo eindigt het verslag van Ds. Scharp over zijn bezoek aan Oirschot, waar hij kennis had gemaakt met de gevolgen van bijna 200 jaar 'overheersing' door de Staten-Generaal en hun godsdienstpolitiek. Nu de rollen waren omgekeerd kon hij als protestant zelf ervaren, hoe het voelde om geen rechten meer te kunnen laten gelden, die zo lange tijd als vanzelfsprekend waren ervaren. Het zou nog wel geruime tijd duren, voordat de scherpe kantjes van de verkilde verhoudingen tussen de protestantse en katholieke inwoners van Oirschot e.o. zullen verdwenen zijn. Misschien kijken wij er nu vooral met een glimlach op terug.

Dr. Cees Huisman

Eigen Aardigheidje

3-8-1789

Besloten om bij publicatie en affiche te doen verbieden: “het kappen, slaan en snijden van koeken op kermiszondagen, marktdagen en heiligendagen, zo in het publiek als in huizen. Dit op een boete van drie gulden, bovendien verbeurte van blok, beitel, sabel of stok. De drie gulden te verbeuren bij degene die het laat doen, alsook bij degenen die het zelf gedaan hebben”.

Deze bijdrage van Clari van Esch-van Hout was een uitdaging. Waarom zo’n onnozel spelletje verbieden? Ineke Strouken gaf het antwoord. In die tijd was ‘koek kappen’ (niet te vergelijken met de onschuldige opvolger: ‘koek happen’) een behendigheidspeletje dat menigeen fors kon verwonden. Als de uitdager, die er geld voor neertelde, niet snel genoeg was om de koek weg te halen, kwam het mes of ander wapen genadeloos neer, ten koste van vingers en handen. Op kermissen waren er meer van dit soort bloederige gokspelletjes en met het ruime alcoholverbruik tijdens feestdagen leidde dit tot nogal eens tot vreselijke ongelukken. Vandaar het verbod op dergelijke ‘spelletjes’.

Clari van Esch-van Hout

In de schaduw van meester Feij: Francois Perebooms, Chirurgijn in Oirschot

De Doctor Feijstraat loopt tussen de Oude Grintweg en de Sint Jorisstraat, en is genoemd naar een van de bekendste ingezetenen uit de geschiedenis van de vrije heerlijkheid Oirschot: Arnoldus (roepnaam: Aert) Feij (junior). Dat hij *doctor* genoemd wordt is feitelijk onjuist: Arnoldus Feij was een wereldberoemde Oirschotse chirurgijn, en daarom was zijn aansprektitel: *meester*.

Vanaf de middeleeuwen werd de gezondheidszorg uitgeoefend door twee categorieën beroepsbeoefenaars: de *medicinae doctores*, die hun opleiding hadden genoten aan een universiteit, en de *chirurgijns*, feitelijk ambachtslieden die het vak geleerd hadden van een meester-chirurgijn, volgens een nauwkeurig gereguleerd meester-leerling-systeem.

De *Medicinae Doctor* (of Licentiatius) was eigenlijk meer wetenschapper dan practicus. Zijn opleiding bestond met name uit theorie gebaseerd op de klassieke geneesheren: hij kon diagnoses stellen en voorzien van een indrukwekkend medisch jargon, uiteraard in het Latijn, en medicijnen voorschrijven, maar als het ging om de feitelijke behandeling van ziekten en aandoeningen liet hij, bij gebrek aan elke vorm van praktijkervaring, het handwerk over aan chirurgijns, niet-academisch gevormde ambachtslieden die het vak hadden geleerd in de praktijk. Chirurgijns gingen in de leer bij een meester-chirurgijn, en gingen een contract aan waarin het jaarlijkse kost- en lesgeld werden vastgelegd. Niet zelden gingen de opleidingen voor barbier en chirurgijn samen: de meest getalenteerde leerlingen brachten het tot chirurgijn terwijl barbiers alleen bevoegd waren tot de beoefening van het kappersvak en het verrichten van eenvoudige heelkundige handelingen, zoals aderlaten. De opleiding stond onder toezicht van meester-chirurgijns en van *Medicinae Doctores* die vooral anatomische lessen gaven.

Oorspronkelijk betrof het handwerk van chirurgijns vooral het verzorgen van wonden, het behandelen van botbreuken, amputeren,

wegsnijden van bepaalde gezwellen en aderlaten, maar in de zeventiende en achttiende eeuw werden chirurgijns steeds professioneler, en nam het aantal behandelde kwalen en dito behandelwijzen toe. Officieel stonden chirurgijns onder toezicht van de dokters, maar bij gebrek aan nabijheid van medici opereerden ze (letterlijk en figuurlijk) vrij zelfstandig.

De vrije heerlijkheid Oirschot had sinds de zestiende eeuw een bijzondere reputatie op medisch gebied, en in de literatuur wordt ook wel gesproken van de “medische school van Oirschot”⁵. Het is waarschijnlijk dat Daniel van Vlierden de eerste *Medicinae Doctor* was die in Oirschot werkzaam was. Hij was in 1543 in Bologna gepromoveerd, en werd later lijfarts van de zuster van Karel V.

Opm. Niet afbreken middenin de plaatsnaam Oirschot is één van de zeven plaatsen in de Meierij van 's-Hertogenbosch waar in de periode tussen 1650 en 1750 *Medicinae Doctores* gevestigd waren⁶.

De reputatie van Oirschot als medisch centrum was echter eerder gebaseerd op de bekwaamheid van de plaatselijke chirurgijns. Meester Silvester Lintermans, chirurgijn uit Sint-Truiden, was vanaf 1557 werkzaam in Oirschot. Hij had drie zoons die een medische carrière kozen. Zijn zoon Silvester voerde de titel M.D. (*Medicinae Doctor*) en werkte in 's Hertogenbosch. Philips was chirurgijn in Oisterwijk en Jacob woonde en werkte als chirurgijn in Oirschot. De zoon van Jacob, ook Silvester geheten, studeerde in Douai en verwierf, waarschijnlijk aan een Italiaanse universiteit, de titel M.D. De schepenen van Oirschot boden hem op 1 januari 1632 de functie van dorpsarts aan, met een salaris, vrijstelling voor alle dorpsbelastingen en twee mudde rogge bovenop het loon dat zijn patiënten hem betaalden⁷. Als dorpsarts zal Lintermans zich vooral hebben beziggehouden met het toezicht op de in Oirschot werkzame chirurgijns. Een van hen is meester Arnold Feij senior, de vader van de grote chirurgijn. Feij is niet uit Oirschot afkomstig: mogelijk komt hij de buurt van Aarschot in de zuidelijke Nederlanden. Zijn vrouw Maria, dochter van Jan Claessen, machtigt op 7 juli 1637 haar echtgenoot om namens haar

een erf in de stad Aarschot te verkopen⁸. Maria is overleden vóór 10 juli 1638, als haar weduwnaar zijn zwager Johan van de Water uit Aarschot machtigt, om aldaar de pacht te innen van een akker genoemd de Blankerts, gelegen juist buiten de Boonewijkse Poort aan het kruis te Aarschot⁹.

Arnoldus Feij junior is gedoopt te Oirschot op 5 januari 1633. In 1648 overlijdt zijn vader, die in het doodboek *clarissimus dominus* (beroemde heer) en *chirurgus ex pretissimus* (de meest waardevolle chirurg) wordt genoemd. Zoon Arnoldus is vijftien jaar oud, en is of wordt een leerling van Lintermans, die hem eerst in de leer stuurt bij een kleermaker, met name om steunkorsetten te leren maken¹⁰. In 1658 assisteert Feij dokter Lintermans bij de autopsie op het lichaam van Maria van Valckenisse, de abdis van het karmelitesenklooster in Oirschot. Feij ontleent aan deze autopsie een belangrijk deel van zijn latere roem. Hij wordt onder andere beroemd door het *herstellen van hazemonden* (hazelig operaties), het gebruik van kwik bij de behandeling van syfilis en het opereren van staar, rugafwijkingen en van borstkanker. De Franse gezant in de Republiek overhandigt in 1665 een brief aan de Staten-Generaal met het verzoek van koning Lodewijk XIV om 'le Medicin d'Oorschot, qui al la réputation de bien guérir les cancers' naar het Franse hof te sturen voor de behandeling van Anna van Oostenrijk, de moeder van de koning. Uiteindelijk overlijdt de patiënt, maar Feij wordt vanwege zijn goede zorgen benoemd tot Ridder in de Orde van Sint Michiel.

Meester Feij blijft zijn leven lang katholiek, maar ondanks zijn religie legt de (gereformeerde) overheid hem geen duimbreed in de weg: zijn medische praktijk levert dankzij de patiënten die van heinde en verre naar Oirschot komen de gemeente en de plaatselijke middenstand nu eenmaal veel inkomsten op¹¹. En ook de Petruskerk, vanaf 1648 in gebruik bij de gereformeerden, stroomt vol. De gereformeerde gemeente in Oirschot bestaat in die tijd uit nauwelijks 30 lidmaten, maar het lidmatenboek meldt bijvoorbeeld dat op 25 april 1666 onder de kerkgangers *verscheidene patiënten* het avondmaal bezoeken¹² en op 25 juli 1671 staat dat naast de *ordinaire* lidmaten

*extraordinaire waren Me vrouw van Asperen, Me vrouw van Sotevelaer, Me vrou Drost met 3 dochters, Me vrouw Berck, met wel 50 anderen*¹³. In 1672 vlucht Feij voor het oorlogsgeweld, en verblijft vervolgens enige tijd in Antwerpen, waar hij op 12 mei 1672 als poorter wordt ingeschreven¹⁴. Het gemeentebestuur stuurt stadhouder Pieter van Nahuijs op missie om Feij *tot Antwerpen off tot Hauboocken* te zoeken, met de opdracht om zich *aender gemelte heere en meester Feij tadresseren, t'abousseren in aller minne en vrintschappe in bester forme ende allerbeleefste termen vuijt onser allen voors. regenten ende der gemeijne ingestenen name van Oirschot te versoecken te disponeren ende te verwilligen soo verre doenelijck ende mogelijck is, omme den heere Feij te verwillen te disponeren omme sijn domicilium tot Oirschot te verkiesen daer wederomme te comen wonen dije de regeeringe ende de gemeijne ingesetene naegeburen ten hoochsten aengenaem en willecom wesen sal*¹⁵. De missie mislukt, en Feij vestigt zich op verzoek van Frederik Willem, keurvorst van Brandenburg en een van zijn patiënten, uiteindelijk in Kranenburg bij Kleef, waar hij op 16 april 1679 overlijdt¹⁶. Het is de reputatie van meester Feij die Oirschot al in 1729 de bijnaam *Hoogeschool der genesing in ons Nederland* bezorgt¹⁷.

Het is Feij zelf die onrechtmatig de titel *Medicinae Doctor* voert, ondanks het feit dat van een universitaire opleiding of promotie niets bekend is¹⁸. Mogelijk hoopte hij met de titel doctor meer indruk te maken op zijn clientèle. Datzelfde geldt voor zijn schoonbroer, erfgenaam en opvolger, Johannes van Wamel (getrouwd met Feij's zuster Marie). Zijn grootvader was apotheker in Den Bosch, waar Johannes zich aanvankelijk als chirurgijn vestigt. Na de dood van zijn zwager is Johannes praktiserend chirurgijn in Oirschot. Hij woont op de kerkhof en wordt op 23 maart 1717 in de kerk begraven. Meester (niet doctor!) van Wamel profiteert nog lang van de reputatie van zijn zwager, en behandelt eveneens koninklijke patiënten (in 1696 wordt hij ontboden aan het Spaanse hof). Maar de Oirschotse straat die naar hem genoemd is heet (net als de doctor Feijstraat) ten onrechte *doctor* van Wamelstraat.

W. J.

Heerendy

Ex tractt vuyt enen boeck in
quarto toe behoorende s^r 1002
aⁿ Melbaer in kaender die schied
den van gelouende mediegynen in
het welck beionden word als volgt

Gelievert ten dinsten van Monsieur
Perboom 1715.

15 ^e may Diagrid. ʒʒ	—	"	—	10
Ditto rad. galang. ʒʒ	—	"	—	5
Ditto precipit. rub. ʒʒ	—	"	—	3 1/2
Ditto ol. therieb.	—	"	—	10
Ditto ocul. laner. ʒʒ	—	"	—	3 1/2
Ditto Croc. orient. ʒi	—	"	—	6
Ditto theriac. androm. ʒʒ	—	"	—	8
Ditto antimon. diaphor. ʒʒ	—	"	—	6
Ditto sps vitrioli ʒi	—	"	—	2
Ditto aloes ʒʒ	—	"	—	10
Ditto oxicroc. ʒʒ	—	"	—	10
Ditto emplast. defensiv.	—	"	—	8
Ditto Cerus. ʒʒ	—	"	—	3 1/2
Ditto minium ʒʒ	—	"	—	3 1/2
Ditto lign. liquorit.	—	"	—	6
Ditto sem. am.	—	"	—	2 1/2
Ditto cort. bitu. arantia a ʒʒ	—	"	—	14
Ditto camphor. ʒʒ	—	"	—	6
Ditto rad. salapp. ʒʒ	—	"	—	18
Ditto mercur. dulc. ʒʒ	—	"	—	7
				<hr/>
				7-2-8

Behalve Lintermans, Feij sr. en Feij jr. en van Wamel zijn er meer chirurgijns in Oirschot werkzaam geweest. De oudst bekende is Jan Beljouis, de gasthuismeester of *gasthuijswert* van het Sint Jorisgast-

huis. In een schepenakte uit 1499 wordt hij tevens chirurgijn genoemd. De chirurgijn Gerard van Delft komt voor als eigenaar van een belendend perceel in 1539. In 1657 is Jan de Graef als chirurgijn in Oirschot werkzaam. Mathias Hermans, afkomstig uit Antwerpen en getrouwd met de Oirschotse Maria Boelants (Boelaerts) voert praktijk in Oirschot aan het einde van de zeventiende eeuw. En uit de achttiende eeuw kennen we onder andere meester Theodorus Messemakers, Mathijs Ruttens, Hans Hendrik van (der) Henst (die woont te Verrenbest), Willem Wijneker (die zich in 1743 met attestatie uit 's Gravenhage in Oirschot vestigt. Hij werd later presidentschepen) en Abel Cuenen. En François Peerebooms uit Weert, die in Oirschot werkzaam was tussen 1716 en 1726.

Franciscus Peerbooms wordt op 13 april 1680 in Weert geboren. Zijn vader is Sibertus Peerbooms, schepen en borgemeester van Weert, zijn moeder is Catharina van Riet. Zij wonen op de Oelemarkt. Van vaderskant stamt Franciscus uit een geslacht van notabelen¹⁹. Al op 20-jarige leeftijd wordt François als chirurgijn vermeld: op 28 juni van dat jaar krijgt hij van de schepenen van Weert een paspoort voor Frankrijk uitgereikt. Mogelijk heeft hij zijn opleiding genoten bij Meester Jacob Deckers, chirurgijn op de Oelemarkt. François keert in ieder geval in 1706 terug naar Weert om te trouwen met de oudste dochter van Meester Deckers, Maria Elisabeth. Het huwelijk wordt op 27 juli in de Sint Martinuskerk voltrokken.

In 1714 verblijft François met vrouw en vier kinderen in Meerhout, en op 27 juli 1716 wordt zijn dochter Anna Elisabeth in Oirschot gedoopt²⁰. Vanaf dat moment woont en werkt meester Peerebooms in Oirschot. Op 24 juli 1720 huurt hij van Wouter Verhoeven *een woonhuijs met stalle en schallicht, genaamd het Cleijn Bijstervelt* voor een termijn van zes jaar voor *f* 40 per jaar²¹.

We komen hem als chirurgijn vooral tegen in de procesdossier van de schepenbank van Oirschot. De heer Johannes van Melbeecq, apotheker binnen de stad Diest, daagt Mr. Francois Perebooms, *chirurgijn* in 1717 voor de schepenbank omdat deze *t zedert den jaere*

1715 ter saecke van geleverde medicijnen debit en verschult gebleven een som van 20 gulden en 2 stuivers *salvo justo*²². Omdat volgens de regels van de relatieve competentie schuldeisers hun debiteuren moesten dagen voor de schepenbank van de woonplaats van de laatste is het niet onwaarschijnlijk dat Perebooms de medicijnen kocht voordat hij zich in Oirschot vestigde²³. Het proces duurt enkele jaren²⁴.

In 1717 visiteert Perebooms, samen met de heer Jacobus Glavimans, med.dr. te Hilvarenbeek, het lichaam van Anthonij Bartel Huijskens, die tijdens een ruzie in de herberg van Lambert Janse van den Heuvel is neergestoken door Adriaan van der Meulen, *geboortig van Erp dogh laast gewoont hebbende binnen deze vrijheit Oirschot*²⁵. Volgens getuigenverklaringen heeft Anthonij na de steekpartij nog gezegd: *ik ben gequetst in mijn buick, ik moet sterven, en loopt om Pereboom*²⁶.

Met Matthias Rooijkens, med.dr. in Oirschot, visiteert François in 1718 het lichaam van Jan Daniel de Roij, die na een kaartspel door Thomas van Rijsinge *gewapent met een langh hout soodanig op sijn hooft* is geslagen, dat Jan ter plekke dood op de grond valt²⁷.

In de civiele procesdossiers komt een specificatie voor van Francis Peereboom, chirurgijn, voor de behandeling van de huisvrouw van Smits uit 1718²⁸.

Rooijkens en Perebooms visiteren in 1720 eveneens samen het lichaam van Tholof Hoppenbrouwers, die is neergeschoten door Jasper van Eijnthoven, *commies ende adsistent van de tol en het tol comptoir* te Hilvarenbeek, die erom bekend staat *de menschen te quellen te plagen en veel geweldenarie te plagen*²⁹. Zij constateren een *pistoolschoot soo het bleeck boven het cartilago en ciformis*. Bij autopsie stellen ze vast dat de kogel door het *diaphragma* van onder tot boven dwars door het hart is gegaan.

En wederom zien we Rooijkens en Perebooms als autopsiekoppel in de doodslag op Cornelis van Litsenburg, die op 1 april 1722 is neergestoken door Gijsbert van den Hagelaer³⁰. Cornelis is overleden aan

een wond ingaende tussen de clavicul en de waragtighe ribben penetrerende dwars door de lincker vleugel van de loos.

Ditto ol. succ: alb: ℥i	"	10
Ditto succ: Ceduar: ℥iij	"	14
Ditto Corallini: mos ℥i	"	2
Ditto arden: ℥i	"	2
16. junij Saffor: ℥i	f 2	2
Ditto oculi: caner: ℥ij	"	12
Ditto antoni: diaphor: ℥ij	"	14
Ditto argent: viv: ℥ij	"	12
Ditto emplastr: defen: ℥ij	"	5
Ditto Capri: calam: ℥iij	"	4
Ditto un: Baselic: ℥iij	"	3
6. aug: un: althe: ℥iij	"	16
Ditto Cantharid: ℥ij	"	2 1/2
Ditto emplastr: defen: ℥iij	"	10
Ditto theriac: venet: ℥ij	"	7
Ditto sp: sal: armon: ℥i	"	6
Ditto precipit: rub: ℥i	"	7
Ditto un: egyptiac: ℥i	"	2
Ditto sol: fern: ℥i	"	2
23. aug: mercur: sublim: ℥ij	"	4
Ditto ol: anis: ℥i	"	12
Ditto ol: succ: ℥i	"	10
Ditto mirrh: ℥ij	"	2 1/2
Ditto aristoloch: rot: ℥ij	"	2
Ditto kart: vitriol: ℥ij	"	2 1/2
Ditto rhabar: ℥ij	f 2	10
Ditto diagrid: ℥ij	"	10
Ditto rad: Jalapp: ℥iij	"	15
Ditto thiaciac: ℥i	"	4
Ditto Croc: orient: ℥i	"	6
<p>dit extract recollationeert tegens den onpandlen schult boeck is bij mij onderzocht nots tot dieft referende bewonden te recorderen</p>		
<p>Wvd Atterbar H. Ratten (T) not: Du 6</p>		

In 1722 daagt de chirurgijn Jan Mathijssen van Roij voor de schepenbank³¹. Jan heeft op 2 oktober zijn schouder, de welke geheel uijt

den anderen was, laten onderzoeken. De chirurgijn heeft alsdoen ondervonden een verouderde contusie van de schouder aff tot de nagele van zijne hant toe, met eene volcome uijtdroginge, en bovendien nog ondervonden ende den gedaegden aangethoont dat den quaden arm vier vingeren breet corter was als den anderen. Het blijkt dat de schouder meer dan drie weken uit *malcanderen hadde geweest.*

Peerbooms heeft de kwetsuur *spoedigh ende wel gecureert, als doendelijck was, waer ontrent de drie maanden besigh is geweest.* Volgens zijn aanspraak (eis) had hij daarvoor wel meer dan honderd gulden kunnen rekenen, maar hij heeft maar 75 gulden gefactureerd, die echter niet betaald zijn.

François Peerbooms is overleden voor 1726, maar zijn begraafaan-tekening is in Oirschot niet aangetroffen. Zijn praktijk wordt echter na zijn dood gedeeltelijk voortgezet door zijn weduwe³². Echtgenoten en huisgenoten van chirurgijns waren vaak behulpzaam bij de zorg, en ook de hulp van de weduwe van Arnold Fey senior werd na de dood van haar man ingeroepen bij het verlenen van medische zorg³³.

Op 23 juni 1726 besluiten de schepenen aan de weduwe van Peerbooms, Lijsbeth Jacob Deckers, jaarlijks een bedrag van 11 gulden toe te kennen, *waer voor deselve gelooft te sullen genesen en helpen alle armen personen sonder tot lasten van de armen ietwes in te brengen, uijtgenomen extraordinaire toevallen*³⁴. In de borgemeestersrekeningen³⁵ wordt de post als volgt verantwoord: *Betaelt aen Vrouw Pereboom de somme van twaalf*³⁶ *g(ulden) haer toegeleght voor een jaar huijshuur in consideratie dat sij arme menschen is helpende en genesende in hare qualen en accidenten.*

De weduwe blijft, als alternatief therapeut, de armen helpen zonder betaling tot aan haar dood: ze wordt op 19 augustus 1733 begraven³⁷.

Volgens de moderne definitie valt onder alternatieve geneeswijze elke vorm van diagnostiek en therapie die niet wordt onderwezen

aan medische faculteiten of niet wordt gepraktiseerd door erkende medici. Een achttiende eeuwse definitie van alternatieve therapeut zou luiden: iemand die zonder universitaire of chirurgijnsopleiding de geneeskunst uitoefent. Uit het bovenstaande voorbeeld blijkt dat de inschakeling van alternatieve genezers door de plaatselijke overheid werd bevorderd als een vorm van sociale bijstand. In dat opzicht was men in de achttiende eeuw kennelijk verder dan nu.

EEN APOTHEKERSREKENING UIT 1715

In het procesdossier van de rechtszaak van Johannes van Melbeeck, apotheker uit Diest, contra François Perebooms, chirurgijn te Oirschot, bevindt zich een specificatie van de medicijnen *gelevert ten dienste van Monsieur Pereboom 1715*. Volgens de aanspraak (eis) is de gedaagde *t zedert den jaere 1715 ter saecke van geleverde medicijnen debit en verschult gebleven een som van 20 gulden 2 stuivers salvo justo*. Het gaat om vier leveringen: van 15 mei, 16 juni, 6 augustus en 26 augustus. De lijst bevat in totaal 50 posten over twee pagina's. Het totaal van pagina 1 bedraagt 7 gulden 2 stuivers en 8 penningen, pagina 2 komt samen op 12 gulden 19 stuivers en 8 penningen. In totaal wordt dat 20 gulden, 1 stuiver en 6 penningen (6 penningen is 1 stuiver en 1 penning, dus het totaal is op 1 penning naar beneden afgerond). In ieder geval heeft de chirurgijn op de hele rekening nog niets afbetaald.

Over de inhoud van de levering valt voor een leek niet veel op te maken. De Latijnse benamingen (met afkortingen) van de medicijnen (zoals *thereia androm*, *tart. vitriol*, en *precipit. rub.*) zijn weinig zeggend, en ook de aanduidingen van de hoeveelheden achter de namen geven niet meer indicatie dan enkele herkenbare Romeinse cijfers, die waarschijnlijk eenheden aanduiden. Maar misschien is er een lezer die deze lijst wél kan duiden? Een apotheker wellicht, of iemand met farmaceutische kennis.

Als u licht op deze lijst kunt laten schijnen stellen wij het op prijs dat u contact opneemt met de redactie.

Anton Neggers

¹ Stadsarchief Rotterdam, Manuscriptenverzameling, toegang 33-01, inv.nr. 3660 en 3661.

² Cees Huisman, *Op reis met Ds. Jan Scharp (1756-1828). Achttien voordrachten over zijn 'speelreisje' in 1809* (Apeldoorn 2022).

³ Cees Huisman, *Pierre Chevallier (1760-1825). Predikant met vergezichten tussen Verlichting en Réveil* (Hilversum 2023).

⁴ Ds. A.L. van Durselen was van 1771 tot 1804 predikant geweest in Oirschot-Best

⁵ J. Lijten, *De medische school van Oirschot*, Campinia XX (1990) pag. 156 e.v.

⁶ De andere plaatsen zijn: Boxtel, Eindhoven, Helmond, 's-Hertogenbosch, Milheeze, Sint-Oedenrode en Tilburg. H. Bots, I. Matthey, M. Meyer, Noordbrabantse studenten 1550-1750, deel XLIV in *Bijdragen tot de geschiedenis van het Zuiden van Nederland*, Tilburg 1979, pag. 100.

⁷ RHCe, R Oirschot 2387 f. 16.

⁸ RHCe, R Oirschot 2392 f. 275.

⁹ RHCe, R Oirschot 2393 f. 344.

¹⁰ Van Feij wordt gezegd: *Hij was aenvangs maer en kleermakersgast.*

¹¹ De dienstmaagd van meester Feij, *Mededelingenblad NGV-afdeling Kempen – en Peelland XVII* (2009) pag. 91.

¹² DTB Oirschot 21 f. 20.

¹³ DTB Oirschot 21 f. 23v.

¹⁴ Antwerpse poorters afkomstig uit Zuid-Oost Brabant, *Campinia XV* (1985) pag. 16. In de transcriptie staat: Arnoldus Say, chirurgijn/operateur.

¹⁵ RHCe, R Oirschot 2415 f. 29v.

-
- ¹⁶ G.T. Haneveld, Mr. Arnoldus Fey, chirurgijn tot Oirschot, een hoofdstuk uit de 17^e eeuwse medische geschiedenis, Amsterdam 1977.
- ¹⁷ Haneveld, a.w. pag. 2.
- ¹⁸ H. Bots c.s., a.w., pag. 102.
- ¹⁹ J.H.H. (Jacques) Verstraelen, Mr. François Peerbooms, chirurgijn in Oirschot, Mededelingenblad NGV afdeling Kempen- en Peelland, jaargang XIV (2006) pag. 85.
- ²⁰ Er volgen nóg drie kinderen: Franciscus (31 augustus 1718), Joanna (27 augustus 1720) en Barbara (12 december 1722).
- ²¹ RHCe, N Oirschot 185 f. 74.
- ²² Salvo justo calculo: onder voorbehoud van de juiste berekening.
- ²³ Mogelijk toen hij in Meerhout verbleef. Meerhout ligt 20 kilometer ten noorden van Diest.
- ²⁴ RHCe, R Oirschot Ordinarius Rol 42.
- ²⁵ RHCe, R Oirschot 1460.
- ²⁶ *loopt om Pereboom*: ga Pereboom (de chirurgijn) halen
- ²⁷ RHCe, R Oirschot 1461.
- ²⁸ RHCe, R Oirschot 1824.
- ²⁹ RHCe, R Oirschot 1461.
- ³⁰ RHCe, R Oirschot 1463.
- ³¹ RHCe, R Oirschot 1826.
- ³² Jomanda in Oirschot, Mededelingenblad NGV-afdeling Kempen – en Peelland XIV (2006) pag. 57.
- ³³ Lijten, De medische school van Oirschot, a.w. pag. 170.
- ³⁴ RHCe, R Oirschot Resolutieboek 8, f. 223.
- ³⁵ RHCe, OAA Oirschot Borgemeestersrekening 1729-1730 (6094) f. 49, 1730-1731 (6095) f. 47v, 1731-1732 (6096) f. 50v, 1732-1733 (6997) f. 47.
- ³⁶ Kennelijk is het bedrag met een gulden verhoogd.
- ³⁷ *opde kerkhof begraven de wedue Pereboom*

**“Ook op zoek naar verborgen
verleden?”**

HEEMKUNDEKRING

De Heerlijkheid
Oirschot